

de ex hoc edito incendii fumo expectabant.

VERS. 42. — SED ET HI, QUI URBEM SUCCE-
DERANT, OCCURERENT. Obscuris id dictum in
Hebræo et Septuaginta, ut nescias satis an ad
hos insidiatores et urbis incensores referri de-
beat: at præter Hieronymum etiam Chaldaeus
paraphrastes ad eosdem urbis incensores re-
tulit.

VERS. 43. — NEC ERAT ULLA REQUIES MORIEN-
TIUM. Vox est in Hebræo, *memcha*, quæ signifi-
cat requiem, sed nulla negatio præponitur, ut
proinde tota in Hebræo sententia, prout nunc
punctis Masorethicis legitur, nullum efficiat
sensum. Mihi suspicio est legi debere, *minuach*,
quod verti posset, à *requie*, verum illud, *min*,
quod idem valet quod præpositio à, sæpè apud
Hebræos vim negandi et excludendi habet,
ut idem sit, à *requie*, quòd, *absque requie*. Et
verò satis patet ita legisse Hieronymum, Chal-
dæum, imò et Septuaginta in codice Ro-
mano et Basiliensi, ἀπὸ νεκρῶν, ubi vocem He-
bræam retinuerunt, quasi nomen loci proprium
esset.

VERS. 43. — AD PETRAM, CUIUS VOCABULUM EST
REMNON. Eiusdem petrae aut collis meminit
Zacharias, c. 14, v. 10. Hieronymus in locis
Hebraicis statuit in decimo quinto milliaro ab
Elia, seu Jerusalem; Josephus petram hanc
Rhoam appellat. Vide Onomasticon nostrum ad
vocem, *Petra Remnon*.

OCCIDERANT. In Hebræo vox est, quæ signifi-
cat racemare, seu residuos à vindemia acinos
colligere. Simili modo Septuag. dixerunt, ἐκ-
λαμψαντες, est autem, ἐκλαμψαντες, idem, quòd re-
siduos spicas colligere, quanquam et ad racem-
os oleasque etiam per metaphoram referatur,
ut indicant Hesychius, Phavorinus, Suidas, et
ad racemos manifestè transferunt Septuaginta
Hierem. 6, v. 9, ad oleas idem Deut. 21,
v. 20.

ET CUM ULTRA TENDERENT, PERSECUTI SUNT EOS.
Hebræus textus et Septuaginta videntur par-
ticularem aliquem locum indicare, usque ad
quem eos sint persecuti; ita enim Hebræa son-
ant: Et persecuti sunt eum usque ad Gidhom,
Septuaginta, Γεδὼν, vel, Γεδάσῳ, locum hunc ap-
pellavère; at satis fuit Hieronymo dicere, *cum
ultra tenderent*, non determinando certum lo-
cum. Si appellativè vox illa, *gidhom*, sumenda
esset, de quo sanè non constat, non malè hic
verti potuisset: *Et persecuti sunt eum usque ad
internecionem*; radix enim *gadah* significat, *excidi-
dere, internecionem dare*.

VERS. 46. — ET SIC FACTUM EST UT ORINES,

QUI CEDIDERANT DE BENJAMIN IN DIVERSIS LOCIS,
ESSENT VIGINTI QUINQUE MILLIA. Adde his etiam
è v. 35, viros centum, quos hic rotundo utens
numero omittit.

VERS. 45. — OMNES RELIQUIAS CIVITATIS. Ga-
baa, scilicet; etsi enim jam ante v. 37, lega-
mus civitatem percussam in ore gladii, et
paulò post succensam, quia tamen exiguum
moram traxerunt, qui civitatem vastarant, ut
occurrerent Benjaminitis fugientibus, dubium
esse non potest, quin multi latebras invene-
rint, seque exitio eriperint; hos igitur om-
nes senes, mulieres, virgines, parvulos, qui
primè irruptionis cladem effugerant, hic di-
cuntur deleti.

A VIRIS USQUE AD JUMENTA GLADIO PERCUSSE-
RUNT. Additur in Hebræo: *Usque ad omne quòd
inveniebatur*, ut satis liqueat hanc urbem in mo-
rem anathematis deletam et excisam fuisse,
uti fieri solebat apud Judeos in magnis et
abominandis flagitiis, cujusmodi anathema
fieri à Deo præcipitur, si qua urbs à Dei cultu
impiorum sollicitatione descivisset, Deut. 15.
Neque verò hic urbs tantummodò Gaba,
sed omnes sortis Benjamin urbes ac viculi,
ut mox hic subditur, anathemate videntur dele-
ti cum omnibus etiam mulieribus ac parvulis;
siquidem nulla è toto Benjamin, ut se-
quenti liquet capite, femina vel virgines
superstitès fuere, nulli masculi, ne parvuli
quidem, præter sexcentos illos bellatores qui
ad petram Remnon profugerè, superfuere.
Cujus rei ratio est, quòd tota Benjamin tribus
in culpa fuisset.

Queritur tamen hic, id an licuerit Israelitis:
passim enim doctorum opinio est innocentes
in bello justo per se et directè occidi non
posse. Adde divinam legem fuisse Deuter. 24:
*Non occidentur patres pro filiis, nec filii pro pa-
tribus, sed unusquisque pro peccato suo morietur*.
Similia habes Ezech. 18. Atque ita factum hoc
Israelitarum ut illicitum et injustum condem-
nant Abulensis quæst. 27; Suarez, de fide,
spe et charitate disp. de bello, sect. 7, num.
16, et forè Cajetanus hoc loco, licet nonnulla
tandem afferat, quibus videatur factum excu-
sare. Et verò hoc ipsum, nimirum peccasse
Israelitas, probari potest ex eo quòd capite seq.
vers. 6 et 45, dicantur Israelitæ egisse peni-
tentiam. Verum, quanquam difficile sit hoc
factum excusare, si res per se attendatur, nisi
vel ignorantiam, conscientiamque erroneam
intervenisse dicamus, quomodò Salianus noster
similem innocentium cladem in Jabes Galaad

factam excusat, vel Dei imperium aut permis-
sionem, quomodò Dionysius Carthusianus ad
sequens caput, cladem tam hanc, quam se-
quentis capitis excusat; in hanc tamen partem
inclino, ut id rectè fecisse censeantur, nimi-
rum Dei imperio et auctoritate. Sic enim pas-
sim videmus in atrocioribus criminibus etiam
extra Chananæos similem innocentium cladem
fieri Deo auctore et præcipi, ut Num. 31, v.
17; Deuter. 15, v. 15; Josue 7, v. 24, et pas-
sim in anathematibus fieri Deus imperabat, cu-
jusmodi et hoc anathema fuisse satis perspicue
colligitur. Neque verò facilè adduci possum, ut
credam hanc in re ab Israelitis peccatum; cum
enim ab ipsis zelo sancto id bellum susceptum
esset, idque Deo auctore et consulto, postea
iidem tantoperè doluerint de propemodum ex-
CAPUT XXI.

1. Juraverunt quoque filii Israel in
Maspha, et dixerunt: Nullus nostrum da-
bit filiis Benjamin de filiabus suis uxorem.

2. Veneruntque omnes ad Domum Dei
in Silo, et, in conspectu ejus sedentes
usque ad vesperam, levaverunt vocem et
magno ululatu cœperunt flere, dicentes:

3. Quare, Domine Deus Israel, factum
est hoc malum in populo tuo, ut hodie
una tribus auferretur ex nobis?

4. Alterà autem die diluculo consur-
gentes, extruxerunt altare; obtuleruntque
ibi holocausta et pacificas victimas, et
dixerunt:

5. Quis non ascendit in exercitu Do-
mini de universis tribubus Israel? Grandi
enim juramento se constrinxerant cum
essent in Maspha, interfici eos qui de-
fuisset.

6. Ductique poenitentia filii Israel su-
per fratre suo Benjamin, cœperunt dice-
re: Ablata est tribus una de Israel:

7. Unde uxores accipient? omnes enim
in commune juravimus non duros nos-
his filias nostras.

8. Idcirco dixerunt: Quis est de uni-
versis tribubus Israel qui non ascendit ad
Dominum in Maspha? Et ecce inventi
sunt habitatores Jabes-Galaad in illo
exercitu non fuisse.

cisà tribu, et omnem operam posuerint, ut ea
quoquo modo posset restitueretur, Phineem
haberet, quem super hanc re consulere, et Dei
per ipsum oraculum adire possent, quis credat
vel non fecisse si dubitaverint, vel Phineem
facti injustitiam nescisse, aut si scivit siluisse,
vel neminem in Israelitarum castris fuisse,
qui facti hujus injustitiam animadvertit, vel
saltem dubitavit, ut per pontificem Deus con-
suleretur? Neque ex Israelitarum poenitentia
rectè quippiam contra hanc opinionem colligi-
tur; non enim ea fuit vera, et propriè dicta
facinoris admissi poenitentia, ut cap. seq. v. 6,
dicam; aliàs dicendum esset mox à tanti faci-
noris poenitentia aliud planè simile et ejusdem
generis in illa Jabensium strage designasse,
quod nequaquam verisimile est.

CHAPITRE XXI.

1. Les enfans d'Israël, étant à Maspha, firent
aussi un serment en ces termes: Nul d'entre
nous ne donnera sa fille en mariage aux enfans
de Benjamin, marquant par là l'horreur qu'ils
avaient du crime de ceux de Gaba.

2. Mais après qu'ils eurent terminé cette
tribu, ils sentirent l'indiscrétion de leur serment,
et ils vinrent tous en la Maison de Dieu, à Silo;
et, se tenant assis en sa présence jusqu'au soir,
ils élevèrent la voix, et commencèrent à pleu-
rer en jetant de grands cris, et en disant:

3. Seigneur Dieu d'Israël, pourquoi est-il
arrivé un tel malheur à votre peuple, qu'au-
jourd'hui une des tribus soit retranchée d'en-
tre nous?

4. Le lendemain, s'étant levés au point du
jour, ils élevèrent un autel, y offrirent des ho-
locaustes et des victimes pacifiques, et dirent:

5. Qui d'entre toutes les tribus d'Israël n'a
point marché avec toute l'armée du Seigneur?
Car, étant à Maspha, ils s'étaient aussi engagés
par un grand serment à tuer tous ceux qui
auraient manqué de s'y trouver.

6. Et les enfans d'Israël, touchés de re-
pentir de ce qui était arrivé à leurs frères de
Benjamin, commencèrent à dire: Une des tri-
bus a été retranchée d'Israël.

7. Où prendront-ils des femmes? car nous
avons juré tous ensemble que nous ne leur
donnerions point nos filles.

8. Ils s'entre-dirent donc: Qui sont ceux
de toutes les tribus d'Israël qui ne sont point
venus devant le Seigneur à Maspha? Et il se
trouva que les habitans de Jabès-Galaad ne
s'étaient point trouvés dans l'armée;

9. En effet, dans le même temps où les en-

9. (Eo quoque tempore cum essent in Silo, nullus ex eis ibi repertus est.)

10. Miserunt itaque decem millia viros robustissimos, et præceperunt eis : Ite, et percute habitatores Jabes-Galaad in ore gladii, tam uxores quam parvulos eorum.

11. Et hoc erit quod observare debitis : omne generis masculini et mulieres quæ cognoverunt viros interficite, virgines autem reservate.

12. Inventæque sunt de Jabes-Galaad quadringentæ virgines quæ nescierunt viri torum ; et adduxerunt eas ad castra in Silo, in terram Chanaan.

13. Is envoyèrent nuntios ad filios Benjamin qui erant in petrâ Remmon, et præceperunt eis ut eos susciperent in pace.

14. Veneruntque filii Benjamin in illo tempore, et datæ sunt eis uxores de filiabus Jabes-Galaad ; alias autem non repererunt quas simili modo traderent.

15. Universusque Israël valde doluit, et egit poenitentiam super interfectionem unius tribus ex Israël.

16. Dixeruntque majores natu : Quid faciemus reliquis qui non acceperunt uxores ? omnes in Benjamin feminæ conciderunt :

17. Et magnâ nobis curâ ingentique studio providendam est ne una tribus deleatur ex Israël.

18. Filias enim postras eis dare non possumus, constrikti juramento et maledictione quâ diximus : Maledictus qui dederit de filiabus suis uxorem Benjamin !

19. Ceperuntque consilium, atque dixerunt : Ecce solemnitas Domini est in Silo anniversaria (quæ sita est ad septentrionem urbis Bethel, et ad orientalem plagam viæ quæ de Bethel tendit ad Sichem et ad meridiem oppidi Lebona).

fantis d'Israël étoient à Silo, il ne se trouva parmi eux aucun homme de Jabes.

10. Ils envoyèrent donc dix mille hommes très-vailants, avec cet ordre : Allez, et passez au fil de l'épée tous les habitants de Jabes-Galaad, sans épargner ni les femmes ni les petits enfans.

11. Et vous observerez ceci en même temps ; tuez tous les mâles et toutes les femmes qui ne sont plus au rang des filles ; mais réservez les vierges. *C'est ce qu'ils firent.*

12. Il se trouva dans Jabes-Galaad quatre cents vierges, qui étoient demeurées toujours pures ; et ils les emmenèrent au camp à Silo, au pays de Chanaan.

13. Ils envoyèrent ensuite des députés aux enfans de Benjamin qui étoient au rocher de Remmon, avec ordre de leur dire qu'on vouloit vivre en paix avec eux.

14. Alors les enfans de Benjamin revinrent chez eux, et on leur donna pour femmes ces filles de Jabes-Galaad ; mais on n'en trouva point d'autres qu'on pût leur donner de la même manière.

15. Tout Israël fut touché alors d'une grande douleur, et eut un extrême regret qu'une des tribus d'Israël eût péri de cette sorte.

16. Et les plus anciens du peuple dirent : Que ferons-nous aux autres à qui on n'a pas donné de femmes ? car toutes les femmes de la tribu de Benjamin ont été tuées ;

17. Et il n'y a rien que nous ne devions faire pour empêcher, autant qu'il est en notre pouvoir, qu'une des tribus d'Israël ne périsse.

18. Cependant nous ne pouvons leur donner nos filles, étant liés comme nous sommes par notre serment et par les imprecations que nous avons faites, en disant : Maudit soit celui qui donnera sa fille en mariage aux enfans de Benjamin !

19. Ils prirent donc cette résolution entre eux, et dirent aux enfans de Benjamin : Voici la fête solennelle du Seigneur qui se célèbre tous les ans à Silo, dans une plaine qui est située au septentrion de la ville de Bethel, et à l'orient du chemin qui va de Bethel à Sichem (et au midi de la ville de Lebona) ;

20. Præceperuntque filiis Benjamin, atque dixerunt : Ite, et latitate in vineis ;

21. Cùmque videritis filias Silo ad duccendos choros ex more procedere, exite repente de vineis, et rapite ex eis singuli uxores singulas, et pergite in terram Benjamin.

22. Cùmque venerint patres earum ac fratres, et adversum vos queri coeperint atque jurgari, dicemus eis : Miseremini eorum, non enim rapuerunt eas jure bellantium atque victorum, sed rogantibus ut acciperent non dedistis, et à vestrà parte peccatum est.

23. Feceruntque filii Benjamin ut sibi fuerat imperatum, et juxta numerum suum rapuerunt sibi de his quæ ducebant choros uxores singulas ; abieruntque in possessionem suam, ædificantes urbes et habitantes in eis.

24. Filii quoque Israel reversi sunt per tribus et familias in tabernacula sua. In diebus illis non erat rex in Israël ; sed unusquisque quod sibi rectum videbatur hoc faciebat.

COMMENTARIUM.

VERS. 1. — JURAVERTUNT QUOQUE FILII ISRAEL IN MASPHA, ET DIXERUNT : NULLUS NOSTRUM DABIT FILIIS BENJAMIN DE FILIABUS SUIS UXOREM. Ne intelligas hoc jurasse aut dixisse confecto jam bello, sed antequàm Benjaminitas bello impeterent, nimirum, ut additur, in Maspha, quò ante bellum omnes tribus exceptâ Benjaminâ convenerant, supra cap. præced. v. 4. Itaque præterita illa in textu nostro, *juraverunt et dixerunt*, explicanda sunt per plusquàm perfectum, ut alias non semel faciendum est, quod mirum non est, cum horum præteritorum distinctionem Hebræi non habeant. Porrò juramentum illud cum execratione et maledictione fuisse conceptum perspicue indicat v. 18, ubi juramentum his verbis conceptum refertur : *Maledictus qui dederit de filiabus suis uxorem Benjamin.*

Nota verò duplex juramentum ab Israëlitis in Maspha conceptum fuisse ; unum fuit illud de non dandis uxoribus de filiabus suis Benjaminitis alterum de interficiendis eorum urbium

20. Allez, suivez cet ordre que nous vous donnons : Cachez-vous dans les vignes.

21. Et lorsque vous verrez les filles de Silo qui viendront, selon la coutume, danser dans cette plaine, sortez tout d'un coup des vignes, et que chacun de vous en prenne une pour sa femme ; et retournez-vous-en au pays de Benjamin.

22. Et lorsque leurs pères et leurs frères viendront se plaindre de vous, en vous accusant de cette violence, nous leur dirons : Ayez compassion d'eux ; car ils ne les ont pas prises comme des vainqueurs prennent des captives par le droit de la guerre, mais après qu'ils vous ont suppliés de leur donner vos filles, vous les leur avez refusées ; et ainsi, *s'ils les ont enlevées de la sorte*, la faute est venue de vous.

23. Les enfans de Benjamin firent ce qui leur avait été commandé : chacun d'eux enleva une des filles qui dansaient, pour être sa femme ; et, étant retournés chez eux, ils bâtirent des villes, et y habitèrent.

24. Les enfans d'Israël retournèrent aussi dans leurs tentes, chacun dans sa tribu et dans sa famille. En ce temps-là, il n'y avait point de roi dans Israël ; mais chacun faisait ce qu'il lui plaisait.

habitatoribus, quorum bellatores ei bello in commune gesto non interfuisse deprehenderentur ; meminît juramenti hujus posterioris infra v. 5, et hujus juramenti vi ac obligatione interfecti sunt habitatores Jabes Galaad.

Quæri autem potest de utroque juramento fueritne licitum, et an obligationem pepererit. Et de posteriore quidem statuendum juxta dicta cap. præced. v. ult. Si enim executio juramenti fuerit licita et honesta, nempe stragem omnium habitatorum Jabes Galaad usque ad mulieres et parvulos, haud dubiè et juramentum fuit licitum et honestum, obligationemque illud exequendi peperit. De priori juramento multis disputat in principio hujus capituli Aluensis à quest. 2, usque ad 9, et quest. 6, disertè assertit eos hoc juramentum concipiendo graviter peccasse ; quest. verò 5, negat juramentum factum fuisse servandum, quia vergebatur in deteriorem exitum, et de materiâ erat illicita ; quest. verò 7, ait Israelitas errasse per ignorantiam, quòd putarent juram-

menta semel facta, etiamsi in deteriorem exitum vergeret, fuisse implenda. Probari autem potest juramentum illud fuisse de re illicita, quia contra charitatem erat velle quantum in se fuit, vel procurare extinctionem unius tribus, cum et Dei voluntas esset ut omnes tribus permanerent. Deinde negando illis uxores ex aliis tribubus, posito quod omnes de Benjamin mulieres periissent, erat manifeste eos exponere vel scortationis periculo, vel ut contra legem facerent accipiendo gentiles et alienigenas uxores, ex quo et alterum idololatriæ periculum sequebatur. Hæc ferè sunt Abulensis rationes. Dico tamen et ab Israelitis rectè juramentum hoc conceptum et rectè servatum. Et verò Abulensis magnam toti isti populo impingit ignorantiam, ut in eo nemo unus esset, qui judicare posset juramentum hoc licitumne esset, an illicitum, et an servandum si in deteriorem exitum vergeret: nemo, inquam, unus, ne Phinees quidem, qui declarare posset juramentum non esse servandum eo casu, quo executio fieret turpis et illicita; nemo etiam unus, cui hoc dubium incidere, et cuius à pontifice resolutio peti posset, etsi tantam in pontifice illo tantoperè in Scripturâ commendato fingamus ignorantiam, vel rem perplexam, ut expedire eam per se non posset, non fuisse Deum super eâ re consulturum, quæ tanti momenti esset, et in quâ agebatur de publico totius populi scelere. Hæc sanè apud me nullam habent verisimilitudinem. Neque verò rationes Abulensis aliquid evincunt: unde enim constat Deum omni casu voluisse omnes tribus permanere, quantumcumque grave ab illis flagitium admissum esset, quod exterminationem mereretur? id enim nusquam habetur in sacrâ Scripturâ: præsertim cum et ipse Deus integras decem tribus propter idololatriam et flagitia ita in Assyrios transtulerit, ut nunquam deinceps in terram suam reversæ sint; et si Deus Deuter. 15, integras urbes propter idololatriam jussit anathematizari et deleri, quidni si in pari scelere tota tribus deprehensa esset, eadem posset simili anathemati subijci? Quod si ob flagitium potuit extremum exitum uni tribui inferri, quidni potuit vel sententiâ publicâ totius populi, apud quem isto tempore residebat publica auctoritas et jurisdictio, decerni in poenam, ne quis tribui quæ flagitium admisisset, filiam suam in matrimonium collocaret, sed pro hostibus publicis omnes illius tribus haberentur, quemadmodum potuisse idem decerni in civitatem, quæ ad idololatriam

Dei cultu descivisset; vel juramento id firmari, ut se magis in eâ sententiâ et voluntate confirmarent? Itaque si quid ex eâ re mali vel scortando, vel gentium conjugis adherendo apud Benjaminitas secutum esset, per accidens id fuisse, et permissivè ad id sese habere potuissent Israelitæ cæteri: quemadmodum si urbs aliqua anathemati propter idololatriam vel grave aliud flagitium subjiciendum esset, non ob id ab eâ poenâ intelligendâ abstinere debuerunt, quod satis seirent nullos ex desperatione seipsum interempturos. Addo etiam quemadmodum hic non videtur divinæ voluntatis fuisse, ut tota illa tribus funditis deleteretur, ita satis verisimile esse Benjaminitas non comprehendisse casum illum extremæ necessitatis, quo nimirum tota tribus aliqui extinguenda esset, vel ad alia extrema incommoda veniendum esset, nisi filias suas Benjaminitis uxores darent; sed tantummodò omnem alium casum, in quo hujusmodi necessitas non esset. Ex quo sequitur Israelitas obligatos fuisse juramento illo quandiù aliis modis Benjaminitarum necessitati subveniri potuit; atque ad eò cum alii modi non defuerint (siquidem duos alios modos repererunt, quibus succurri illis posset extra juramenti violationem), manifestè colligitur non potuisse illos contra juramentum facere: ex hoc tamen non fit, si adhibita omni operâ et consilio non potuissent illis subveniri, tunc vel non obligatos fuisse dare filias suas Benjaminitis uxores, vel non fuisse facturos.

Quæres cur hoc Israelitæ jurârunt, cum jam tenerentur lege quæ habetur Num. v. ult. feminas tribus suæ viris nubere, atque ad eò nec possent parentes per legem alterius tribus maritis elocare. Respondeo falsum esse quod assumitur, etsi id verum supponat Abulensis quest. 4, 5; tantummodò enim obligabantur eæ viris tribus suæ nubere, quæ hereditatem patris auferabant, eò quod nullus esset filius masculus, uti docuimus Num. ult. Quod si casus ille ponatur, in quo tantummodò essent aliarum tribuum filia, quibus hereditas obveniebat, quæ potuissent illis nubere; tunc statui deberet utrius obligatio prævalere, ad servandam hereditatem in tribu, an succurrendi extremæ necessitati unius integræ tribus, quod posterius videtur debuisse prævalere: quantum eò casu mihi sit probabile potuisse et debuisse filias illas cedere hereditatem propinquis, ne fieret sortium confusio. Et videtur hoc probari posse ex quadringentis illis virginibus Jabes Galaad, quæ cum jam non haberent

parentes et fratres, non potuissent Benjaminitis nubere, utpote quæ parenti succedere dehiscent: neque est verisimile eas ad Benjaminitas suas hereditates transtulisse.

VERS. 2. — VENERUNTQUE OMNES AD DOMUM DEI IN SILO. Illud, in Silo, in Hebræo, uti supra monui, non habetur, sed adjectum ab Hieronymo, idque rectè ostendimus cap. præced. v. 18. Quid autem in Silo egerint indicant sequentia; nam primò siverunt unam penè radicem extirpatam tribum, et à reliquo Israelis corpore rescisam, præsertim cum juramento impedirentur, quominus exiguis, quæ supererant, reliquis subvenirent; secundo novum extruxerunt altare, holocausta et pacificas victimas obtulerunt; tertio actum de modo, quo reparari posset tribus propemodum succisa; quartò inquisitum in eos, qui eo bello abfuisset, et inventi habitatores Jabes Galaad, hisque communi suffragio bellum et exitum decretum, ita tamen ut virgines Benjaminitarum conjugio reservarentur.

VERS. 4. — EXTRUXERUNT ALTARE. At hæc altaris constructio neque necessaria, neque rectè facta videri potest: non necessaria, quia ibi erat altare fabricatum à Moysè coram tabernaculo, in quo et paulò ante prælio cum Benjaminitis conflictari sacrificia obtulerant, cap. præced. v. 26; ergo supervacaneum fuit aliud quodlibet altare. Non videri rectè factum probari potest, quia unicum tantummodò videtur Israelitis altare, in quo immolarent, permisum; idcirco enim cum à transjordanis tribus altare excitatum esset juxta Jordanem, Josue 22, mirum quantum turbarum à toto Israele reliquo excitatum fuit, ita ut communi consilio jam bellum contra eos decerneretur; missâ tamen prius ad eos legatione, hæc ratione omne à se flagitium amoverunt, quod altare illud non esset constructum ad holocausta et victimas offerendas: quo audio conquieverunt cæteri. Dico tamen ab Israelitis prudenter altare hoc erectum, quod verum non esset si vel necessitas abfuisset, vel divino id præcepto fuisset contrarium. Itaque novum hoc altare exerunt, quia etsi ibi esset altare Moysis, id tamen tot holocaustis et pacificorum adipibus cremandis satis esse non poterat, cum ibi omnes omnium tribuum bellatores adessent, ut proinde necesse fuerit confecto prosperè adversum Benjaminitas bello innumeram hostiarum esse multitudinem. Sic et Salomon fecit 3 Reg. 8, v. 64, cum altare areum omnia holocausta et adipis pacificorum sustinere non

posset. Quo ex Salomonis facto, rectè etiam colligitur non fuisse à Deo vetitum novum aliquod tali in casu ac necessitate altare subsidiarium erigere, dummodò id in ipso tabernaculi vel templi loco fieret, quantum necessitas rariis occurreret, ob idque unum altare communiter sufficeret: extra verò tabernaculi locum nunquam id licitum, nisi peculiaris Dei accederet dispensatio; quæ ratio fuit, ut tantoperè apud Israelitas turbatum sit, postquam à transjordanis tribus excitatum esset altare, quòd ad sacrificia offerenda illud excitatum putaretur.

VERS. 6. — DUCTIQUE PENITENTIA. Hoc est, dolentes de eo quod acciderat; neque enim propriè hic penitentia hæc sumi debet, quæ factum propriè respicit, bellum scilicet susceptum et exitum illatum; de hoc enim propriè dolere non poterat, cum Deo auctore id factum esset; ad dolere poterat de eo quod consecutum erat, nempe de tribus unius amissione. Aliqui propriè dictam penitentiam hic volunt, propterea quòd inordinatum zelo totam tribum perdidit usque ad mulieres et parvulos, esto bellum Dei consilio susceptum esset: at prius mihi placet, mihi quæ persuadere totum illud tribus excidium Dei voluntate factum esse, et fortè Israelitas ad id sese voto vel juramento obligasse, scientes ita Deo gratum esse. Vide supra v. ult. cap. præced. Neque aliam Abulensis adhibet explanationem, esto istius tribus exterminationem Israelitis vitio det.

VERS. 7. — ABLATA EST TRIBUS UNA DE ISRAEL. Exceptis videlicet sexcentis illis, qui fuga evaserant.

VERS. 8. — OMNES ENIM IN COMMUNE JURAVIMUS. In Hebræo est: *Nos juravimus in Domino*, sive, *per Dominum*. Septuaginta etiam, *ὁμολογῶμεν ἐν Κυρίῳ, juravimus in Domino*, hæc alii libri habent *ὁμολογῶμεν τῷ Κυρίῳ, juravimus Domino*.

HABITATORES JABES GALAAD. Est hæc civitas in Galaaditide regione trans Jordanem in tribu Manasse. Hanc super montem fuisse, sexque milliariis urbe Pellâ distantem, assertit in Locis Hebræicis Hieronymus. Eadem Jabes Aimonitarum ob sidone liberata 1 Reg. 11, postea eidem Saiti gratiam et beneficium mortuo repperit 1 Reg. 31.

VERS. 9. — EO QUOQUE TEMPORE, CUM ESSENT IN SILO, NULLUS EX IIS ERAT REPERTUS EST. Siquidem ut seirent qui desiderati essent, census militum fuit initus, ut indicant Hebræa hic et Septuaginta, sive hic census confecto bello factus fuerit, sive, quod malim, ante bellum,

ut proinde verba illa: *Eo quoque tempore cum esset in Silo*, intelligi non debeant de stativis zastris post bellum confectum in Silo habitis, Je quibus et paulo post v. 19, sed de castris iisdem ante bellum et belli tempore saepius Silantem remigrantibus. Porrò non tantum non adfuisse in hoc bello cives Jabes Galaad, sed etiam suppetias ferre recusasse ait Josephus.

VERS. 10. — MISERUNT ITAQUE DECEM MILLIA VIROS. *Duodecim millia* habet Hebraeus textus, Chaldaea paraphrasis, Septuaginta versio in omnibus codicibus, Josephus 5 Antiq. cap. 2, ut proinde nonnulla moveatur suspicio in nostrum textum hic mendum aliquod irrepisse.

ITE, ET PERCUTITE HABITATORES JABES GALAAD IN ORE GIABII, TAM UXORES QUAM PARVELOS EORUM. Fuit et hoc anathema quoddam, cum mulieres et parvuli etiam interficiendi fuerint; unde et v. seq. ubi interpretis noster dixit, *interfice*, Hebraeus textus habet *tacharimu*, *anathematizate*. Sic et Septuaginta, *ἀναθματίζετε*. Fuit tamen hoc anathema imperfectum, cum et virgines sint reservatae, nec civitatem incendio traditam legamus, diuque postea eadem civitas superfluit.

VERS. 11. — VIRGINES AUTEM RESERVATAE. Deest hoc in Hebraeo textu, Chaldaea paraphrasi, Romano et regio codicis Septuaginta; est tamen in Basilicensi. Sed sive id in Hebraeo textu fuerit, sine non, *reservatae* tamen ad illam sequentia commostrarunt, praeterquam quod is sit prioris illius sententiae hoc v. sensus: *Omne generis masculini et mulieres quae cognoverunt viros, interficite*; hoc est, hos tantummodo interficite, cujus particulae adjectione necessarii intelligendum fuit virgines fuisse reservandas.

VERS. 12. — INVENTAEQUE SINT DE JABES GALAAD QUADRINGENTAE VIRGINES. Quaeritur, omnesne puellae virgines Jabesense fuerint reservatae, etiam impuberes, an dumtaxat nobiles? Abulensis censet satis probabile omnes fuisse reservatas, sed quadringentas fuisse nobiles, easque Benjaminitis conjugio copulatas, caeteras in tribu sua reservatas, ut deinde viros suas tribus, cum ad pubertatem venissent, nubere. Serarius existimat solos nobiles et puberes reservatas, et hoc verisimilius, quamquam crediderim et eas, quae proximae essent nobilitati, et mox futurae erant nobiles, vel de quibus dubitabatur an pubertatem attigissent, in eundem numerum venisse, quandoquidem conjugio mora futura non esset, vel certe non longa et molesta. Etverò videtur probari id

posse, siquidem videtur mens Scripturae ea esse non alius fuisse reservatas, quam quadringentas illas, cum tota ea reservatio in ordine ad conjugium fieret, cui inepta erant eae quae ad pubertatem et aetate nubili longius aberant, et non plures quam quadringentas reperitas satis significat, qui numerus multò haud dubiè fuisset auctor, si omnes etiam impuberes fuissent comprehensae: deinde hae omnes mox Benjaminitis conjugio copulatae sunt, et in Hebraeo hujusmodi virgo hic dicitur: *Nahara behuta*, et Chaldaeus paraphrastes has virgines appellat: *Hulleman behutan*, et Septuag.: *Ναχάρα παρθέτων*, quae omnia ferè puberem et adultiore aetatem sonant. Quae autem ratione cognosci poterit quam virgines, quam corruptas essent, multis disputat Abul., uti et Num. 51, cui matronarum tactus et aspectus placet: at non video cur ad haec media recurratur: satis enim ad hanc rem fuit moralis certitudo; scri autem facile potuit an aliquando viro nupta fuissent ex aliis coetaneis: ipsa aetas videlicet nubilus satis rei hujus fidem in multis faciebat. Et quamquam ex his scri non poterit an ex his aliqua stupro corruptae essent, id tamen necessarium non erat, cum non requireretur ea certitudo, quae omnem fornicationem aut errorem excluderet; et si quae post conjugium tales reperirentur, poterint à maritis abjici et repudiari. Cur autem ad conjugium virgines tantummodo, non etiam maritatae reservatae sint, manifesta ratio est, quòd multi corruptarum ab aliis consortio non delectentur, quòdque soleat multò erga virgines sponas tenerior et ferventior esse amor.

ADDOXERUNT EAS AD CASTRA IN SILO. Erant ergo Israelitarum castra post commissam cum Benjaminitis praetium in Silo, ut Hebraea hic, Septuaginta, et omnes textus habent; ex quo fit verisimile non alibi etiam; quam Sihonte stativa habuisse castra ante praetium.

IN TERRAM CHANANAE. Terra enim, in qua Israelitae eis Jordanem habitabant, propria terra Chanaan dicta fuit; utpote quam Chananaei semper possederant: at terra trans Jordanem minis propria, et non nisi late terra Chanaan appellatur, siquidem in ea habitant omnes Idumaei, Ammonitae, Moabitae, qui non diu ante Israelitarum in Chananaeam adventum eà ab Amorriticis pulsati erant, quod de Ammonitis et Moabitis certum est; de Idumaeis vero etsi non ita certum sit, cum tamen et ipsi alias ad austrum sedes quaesierint, non improbabile est eos hic occasione afo non migrasse.

VERS. 13. — ET PRAECEPERUNT EIS, UT EOS SUSCIPERENT IN PACE. Eis, nimirum duntis, praeceperunt, ut Benjaminitis pacem offerrent. Illud, *lahem*, eis vel eos in Hebraeo refert Benjaminitis, sed non habetur ibi verbum quod significat, *praeceperunt*, sed *vocaverunt*; itaque *vocaverunt eos*, Benjaminitas scilicet, *cum pace*.

VERS. 14. — VENERUNTQUE FILII BENIAMIN IN ILLO TEMPORE, ET DATE SUNT EIS UXORES DE FILIARIS JABES GALAAD. Neque enim in hac re juramento contraerunt Israelitae, tantummodo enim jurant non datos se filias suas. Quin et Jabeseni suas filias Benjaminitis in matrimonium elocare potuissent, si superstitibus fuissent, siquidem ipsi juramento illo sese non obligaverant.

ALIAS ACTEM NON REPERERUNT, QUAS SIMILI MODO TRADERENT. Supererat enim Benjaminite ducem, qui uxoribus carebant, quibus et de uxoriis, si quo modo fieri posset, providendum erat, ut tribus propemodum succisa citius restitueretur.

VERS. 19. — ECCE SOLEMNITAS DOMINI EST IN SILO ANNIVERSARIA. Quae haec solemnitas? Respondeo delinxi non posse. Inclinat Abulensis quæst. 56, fuisse vel nundinas, nundinivæ simile quippiam institutum ad mercioniam exercenda, vel ad popularium voluptatem et recreationem comparatam festivitatem quamquam, ejusmodi urbes singulae et pagi festivitatis suas et dedicationes apud nos habent. In eamque sententiam trahit Josephum; sed falso, neque enim de mercionibus, uti illi assignit, quòdpiam habet Josephus; verum illi imposuit Rufinus versio; vox porro *παισιμα*, quae utitur Josephus, significat quælibet publicum conventum et celebritatem. Malim ego unum è tribus festis anniversariis, Paschate, Pentecoste, Scopopiegia, ad quae Israelitae omnes masculi adulti convenire solebant, non item mulieres, puellae, pueri etsi et hi frequenter parentes, aut maritos sequebantur. Favet primum locus, nempe Silo, ad quem locum solemnitatis hujus peragenda conveniendum erat, quæcum ibi fuit tabernaculum. Secundò quòd ea solemnitas in Hebraeo vocetur *chag*, et à Paraphraste Chaldaeo *chagga*, à Septuaginta *ἑστῆ*, quae omnia etiam sine alià voce addit non facile reperias aliter quam pro solemnitate Deo dicat accipi, nullo verò modo pro nundinis aut conventu profano. Tertio, quia disertè hic additur, *solemnitas Domini*, in Hebraeo, *chag Jehova*, apud Septuag., *ἑστῆ Κυρίου*, vel *ἑστῆ Κυρίου*, quae omni per-

sonicè sonant hujusmodi aliquam, quam nos solemnitas solemnitate. Quare, quia manifestè de unà è tribus hisce festivitatibus intellexit et locutus est Josephus, si modò rectè intelligatur et veritatur; ita enim ille: *Ter in anno convenientes in Silo sequuntur ad solemnitatis uxores et filiae.* Quis enim hisce verbis non videat tres illas annuas solemnitates in tabernaculo solo celebrandas indicari, ad quas Israelitis necessarìo conveniendum erat; ad quas fieri uxores, puellae et pueri convenire non tenebantur, frequentius tamen eodem cum maritis et parentibus religionis causâ spontè itabant? Itaque cum Josephi locum neque Rufinus, neque Gelenius satis aptè aut fideliter latine reddiderunt; non Rufinus, qui illud, *uxores uxores, ad mercioniam venit*; etsi enim possit istud ad nundinas conveniens et voce significari, hinc tamen loco nullo modo quadrat: non Gelenius, qui pro eo quod dicendum fuit, *ter in anno*, dixit, *singulis annis*, praeterit cum et Rufinus, *ter in anno*, dixerit.

Ex quibus omnibus exsufflantur non tantam ea quae de nundinis est explicatio, sed etiam caeterae, ut ea, quae de anniversario die filiae Jephte dicitur; nam neque is gaudii dies erat aut triquid, ut vox hebraea *chag*, et versus 21 indicat, sed lectus; neque ea Domini solemnitas dici potest; neque eò conveniebant nisi virgines: quibus necedit quòd ea de filia Jephte historia diu postea, hoc est, ducentis circiter annis post contigit. Item ea, quae neomeniam aliquam statuit; hae enim qualis qualis solemnitas (nam ea solemnitas nomine non censetur in Scriptura) menstrua erat, non anniversaria, neque ad eam necesse erat quæpiam aliunde convenire. Quae postrema ratio etiam eos refutat, qui Propitiationis diem volunt, praeterquam quòd is dies jejuni et afflictionis usque ad occasum solis erat, non gaudii et chororum, quos tamen in hac solemnitate hic animadvertimus.

Verum quænam ea è tribus illis annuis festivitatibus fuerit non facile definis, nisi quòd fortè in sequentibus satis exeludi videtur Paschatis dies; versibus enim sequentibus satis indicatur tam densis frontibus et palmitibus fuisse vineas, ut laterbas ducentis illis Benjaminitis praebere poterint: eam autem frondum densitatem, necdum in Paschate habuisse vineas in Judaè crediderim; restat igitur ut vel Pentecoste vel Scopopiegia fuerit: nam certum est etiam in Pentecoste, mense videlicet

ect tertio, deos palmite vineas habuisse, quandoquidem in Judæa mense quarto vix præcoque jam edules essent, ut ostendimus Num. 15. Fortè tamen veribus hæc intelligitur de Scenopægie festo, cum peractâ recenter vindemia totos sese hilaritati dabant. Fateor tamen nec illud quod de Paschate dixi certum esse, cum enim proximè à Paschate inchoaretur messis, quidni etiam credi potest per id tempus vineas frondes explicatas habuisse? Potest nonnulla contra nostram hanc opinionem obiecto fieri è v. 21, paulò post; si enim communiter ex omnibus tribubus in Silo virgines conveniebant, cur potius filia Silo raptæ dicuntur, quam ex aliâ quâpiam urbe? Sed de hæc re ad v. 21.

QUE SITA EST AD SEPTENTRIONEM URBS BETHEL. Quâ in tribu sita fuerit Silc nusquam apertè Scriptura pronuntiat. Adrichomius non satis sibi constat, qui eam in Tabulâ chorographica statuit in tribu Benjamin, postea tamen in singularum tribuum et urbium descriptionibus eam ponit in tribu Ephraim. Sed et S. Hieronymus in tribu Ephraim ponit In Locis Hebr., et ex iis, quæ supra cap. præced. vers. 18, diximus, perspicue colligitur, et hic locus non obscure indicat: erat enim tribus Ephraim aquilonaris tribui Benjamin; porrò Bethel fuisse in utriusque tribus Ephraim et Benjamin confinio docuimus Gen. 28, vers. 19, ex quo relinquatur quidquid ad aquilonem est ipsi Betheli intra Ephraimitarum sortem concludi; at hic Silo ipsi Betheli aquilonaris statuitur.

ET AD ORIENTALEM PLAGAM VLE, QUÆ DE BETHEL TENDIT AD SICHIMAM. Erat Sichem seu Neapolis in tribu Ephraim versùs fines ejus aquilonaris: hic porrò urbis Silo situs is assertur, ut ab eâ viâ, quâ de Bethel ibatur Sichimam, relinquere- tur ad orientem, quod nullo modo in sua Judæa: Tabulâ expressit Adrichomius, qui Bethel Silo occidentalem facit, eique viæ quâ de Bethel itur Sichimam.

ET AD MERIDIEM OPPIDI LEDONA. Ledona castrum pulchrum in tribu Ephraim assertit Adrichomius quatuor leucis Sichimâ distans: hic urbi Silo ad aquilonarem statuitur.

VERS. 21. — CUMQUE VIDERITIS FILIAS SILO AD UCENDOS CHOROS EX MORE PROCEDERE. Cur filia Silo potius quam aliarum urbium puella, si ex omnibus Judæa civitatibus eò conveniebatur? Respondeo satis esse verisimile etiam alias ex aliis urbibus ac tribubus virgines fuisse Siluntinis conjunctas, et harum etiam aliquas cum

Siluntinis raptas. Ita videtur manifestè sensisse Josephus, qui postquam dixit verbis illis, quæ supra attulimus, conjuges et filias solitas sequi eos qui ad solemnitatem in Silo celebrandam conveniebant, subdit permisum fuisse Beniaminitis ut has raperent, nimirum quæ undecumque illuc conveniebant. Idem sentit Serarius noster, cujus ea verba sunt: « Raptæ vero quæ sunt, dicuntur quidem Siluntinæ, quia vel Silantem, vel Silante procedebant: fieri tamen potuit, ut è diversis tribubus conjunctæ tum fuerint, sacrasque choreas ambulabundæ simul egerint. » Potius tamen nominat hic Scriptura filias Silo, quia hæc certò adfutura, et cæteris ad hosce choros preiuræ: de cæteris siletur, siquidem an et quæ adfutura incertum, cum liberum esset non venire, aut etiam si advenissent, choris hisce sese conjungere.

RAPITE EX IIS SINGULI UXORES SINGULAS. Non fuit id consilium Beniaminitis datum contra juramentum factum, tantummodò enim juraverant se non tradituros, spontè scilicet, filias suas uxores Beniaminitis, non autem non daturus consilium, quâ ratione sibi prospicere possent, aut impedituros, quominus acciperent. Ex quo etiam sequitur et parentes, qui permisissent raptas filias detineri, nihil contra juramentum fecisse: aliud enim est permisso, aliud positiva donatio, quam solam sibi interdicitur juramenti religione existimabant.

VERS. 22. — MISEREMINI EORUM. In Hebræo est, ut nonnulli vertunt: *Miseremini nostri illorum*, hoc est, ut aliqui explicant, nostri et illorum, vel, ut alii, nostri pro illis. Fortè illud, *mi*, posterius in voce *chororum*, posset censeri paragogicum, ut videntur sensisse Pagninus, Forsterus, Tigurini, et alii, qui nullam hujus affixi rationem habuerunt.

NON ENIM RAPERUNT EAS JURE BELLANTUM ATQUE VICTORUM. Ac si dicant: Nolite censere malè agi cum filiabus vestris, quòd raptæ sint; non enim captæ sunt eò modo quo in bello, in quo jus victoriae magnam potestatem victori in captivas confert, quæ res facit, ut captivæ subinde asperius habeantur. Verùm Hebræus textus non eum sensum præfert, quem versio nostra; in Hebræo enim est: *Quia non accipimus unicuique uxorem suam in bello*, et explicant de bello illo, quod contra Jabes Galaad gestum est, in quo cum non tot virgines captæ sint, quot Beniaminitis superstitibus sufficerent, videri illis parcendum, et permittendum, ut fruantur expedito conjugio. Et hunc sensum

in Romano codice etiam visi sunt Septuaginta secuti.

SED ROGANTIBUS UT ACCIPERENT, NON DEDISTIS, ET A VESTRA PARTE PECCATIUM EST. Non quòd verè peccatum sit, cum prohiberentur juramenti religio, sed quòd ea res si secundum se consideretur seposito juramento, speciem quamdam immiseriçordiæ, inhumanitatis et crudelitatis haberet. Hæc etiam paulò aliter in Hebræo efferuntur, ut videatur alius sensus esse, et nova atque à textu nostro diversa ratio afferri, cur non sit severius agendum cum Beniaminitis raptoribus, iis verò parcendum potius; ita enim habent Hebræa: *Quoniam non vos dedistis eis, juxta tempus quo delinqueretis, ut sit sensus, non est quòd tumultuamini, aut queramini de Beniaminitarum facto, quoniam vos non dedistis eis filias vestras uxores, sed acceperunt ipsi, quod factum est sine violatione juramenti et peccato vestro, quod ut fieret, ac fieri posset toti populo erat valde optabile. Itaque illud, juxta tempus quo delinqueretis, significat, eo modo, ut delinqueretis, sive quâ occasione fieret, ut delinqueretis.*

VERS. 23. — Feceruntque filii Benjamin, ut sibi fuerat imperatum: et juxta numerum suum,

RAPERUNT SIBI DE HIS QUÆ DUCERANT CHOROS UXORES SINGULAS. Non fuit hic formalis raptus, et cum injuriâ ac peccato conjunctus, sed materialis tantum; fiebat enim auctoritate publicâ, et ob bonum publicum, neque mens rapientium erat inire conjugium nisi habito virginum raptarum consensu et parentum ipsarum: imò videntur parentes non fuisse inviâ, utpote, qui Beniaminitis illis desiderarent uxores, undecumque eæ haberi possent, dummodò id sine peccato suo et violatione juramenti fieri posset.

Hactenus Judicum liber, qui ad ultimum usque Samsonis annum complectitur annos 229, sive trecentos uno minùs: tot enim faciunt, Othonielis 40 anni, Aod 80, Barac 40, Godeon 40, Abimelech tres, Tholæ 25, Jar 22, Jephthæ sex, Abesan septem, Alialon decem, Abdon octo, Samsonis 20. Ex quo colligas Samsonis mortem et librum Judicum juxta chronologiam hactenus à nobis initam finiri in anno ab ingressu in terram promissam 516, ab egressu ex Ægypto 356, à promissione factâ Abrahæ, sive ab ejus excessu ex Chaldæa, 786, ab ejusdem nativitate 856, à diluvio 1259, à mundo condito 2895.

IN LIBRUM JUDICUM Dissertatio.

Judices, de quorum historia in præcedentibus egimus, jura populo Dei dabant, rempublicam Israelis moderantes eâ temporis intercapedine, quæ inter Moysen et Josue usque ad constitutos reges interessit. Quare nomen illud non ita ad litteram usurpatur, quasi juri dicendo constitutum virum significet, sive tantum politia præfectum, vel magistratum, cum penes illos summa esset tum pacis tum belli potestas. Tyrii post veterem urbem cognominem eversam, atque novam alteram conditam, *judices* loco regum constituerunt; et Carthaginienses, colonia Tyriorum, summos reipublicæ principes non alio appellatos nomine voluerunt, quàm *judices*, Phœnicio nomine, *suffetes*, vel *sufetim*, quod non multum abludivit ab hebræo שופטים *Scho-*

phetim, quo in Scripturâ *judices*, de quibus impræsentiarum, nuncupantur. Suspiciantur viri quidam eruditi *archontes* Atheniensium, et *dictatores* Romanorum ad *judices* Israelitarum referendos; nec desunt qui rempublicam Israelis sub *judicibus* comparent politia Germanorum, Gallorum ac Britannorum, ante immutata à Romanis leges. Grotius in eâ est sententiâ, *judices* Israelitarum nihil fuisse regibus minores, nisi uno excepto regio fastu et apparatu, cæterum potestate pares; quemadmodum in interregno regni administratores, sive dictatores in republicâ Romanâ.

Manus *judicum* non hereditario jure, nec electione possidebatur; vices autem Dei, summi ejus gentis arbitri, in administratione reipublicæ gerebant. Cum autem hanc summam